

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационния труд на **Леони Овербеек** „Етични основи на взаимодействието човек – природа“ за присъждане на образователната и научна степен Доктор по философия, ПН 2.3. Философия (философия с преподаване на английски език)

РЕЦЕНЗЕНТ: проф. дсн Добринка Станчева Пейчева

Основание за участие в Научно жури- заповед на РЕКТОРА НА СУ “КЛ. ОХРИДСКИ“

1. Данни за кандидата

Леони Овербеек е докторант в Катедра по логика, етика и естетика и история на философията и е насочена за официална защита на дисертационния и труд на основание чл. 7 от Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в СУ „Св. Климент Охридски“, с решение на Факултетен съвет , протокол № 4/14.10.2023 Г. и на заповед на Ректора - РД 38-619/20.11.2023 г.

Леони Овербеек е от Йоханесбург ЮАР. Завършила е бакалавърска и магистърска степен в Университет Стеленбош, ЮАР

Има дългогодишен опит с преподаване и подготвяне на материали по английски език в България, Корея, САЩ и др. Член е на корейската международна организация и на американската международна организация TESOL от 2010. Бидейки природозащитник е проявявала и проявява задълбочени интереси към етиката и екологичната етика от години.

В България е редовна докторантка във Философски факултет, Софийски университет "Св. Кл. Охридски“, Катедра „Логика, етика и естетика и история на философията" с научен ръководител проф. д-р Николай Михайлов.

2. Обща характеристика на труда

Дисертационният труд е разработен в рамките на 170 страници и включва всички изискуеми елементи – цел, задачи, научна теза, въведение, 5 глави, заключение и използвана литература.

Целта на дисертационния труд е да се постави уважението към животни, растения, птици, към земята, горите, водата и пр. - цялото земно разнообразие в основата на дълговечното съществуване на планетата.

Няколко са философските задачи, които са разгърнати научно пространно и емпатично ангажирано към всичко присъстващо в природата:

Първата задача е основавана на пространно разкриване на последиците и преосмислянето на факта, че всеки един живот, който е базиран на въглерод, зависи от поглъщането на други форми на живот, които също са базирани на въглерод. Иначе

казано - на взаимозависимостта и взаимообусловеността от всичко, което функционира на планетата.

Изхождайки от обстоятелството, че освен хората и животните, и растенията зависят от гниенето на плодовете и на други растения, както и от гниенето на животни и инсекти, за набавяне на жизнено важни нутриенти - въглехидрати, мазнини, протеини, витамини, минерали и вода, дисертантът поставя на осмисляне и преосмисляне на възможността за етично поведение спрямо същества, които ще бъдат умъртвени и изядени.

Втора задача, която също пространно е разгърната в дисертационния труд е да се изведе въпросът за пълновластие/суверенността, която е мислена както по отношение на властимащите във вертикален разрез от горе на долу към хората и природата, така и в хоризонтален - относно индивидуалното поведение към хората и природата

Третата задача е свързана с разкриване на измеренията на отговорността, с отговорното поведение към последиците от неекологичните действия и с търсенията на онези ценности и етични екологични норми, които да променят хората по посока на равнопоставеност с всичко останало на планетата както и към осъзнаване на взаимозависимостта си и етичното отношение към всичко създадено на планетата

Третата задача е отнесена към бъдещето – към очертаване на подходи за промяна, към една нова екологична етика и към създаване на програми за балансирано и етично отношение към всяко същество.

Към извеждане на своята теза дисертантът изхожда от наблюденията си, че хората са склонни да се смятат за суверенни/пълновластни над природния свят, независимо дали се имат предвид отделни корпорации, правителства, или се касае до индивидуални действия относно налични ресурси във взаимодействието си със средата. Изхожда и от факта, суверенността се проявява не само над животни и растения, изключвайки етичните правила и ценности към тях, но и към разглеждане на неорганичните ресурси на земята като заменими и достъпни за използване. Не се пренебрегва и обстоятелството, че не рядко в живота се достига до „необузdana суверенност“, клоняща към озверяване и водене на войни за достъп до ресурси, където човечеството се „превръща в нищо повече от безмозъчен консуматор на едно необузвано производство и прогрес“ .

Ето защо и научната теза на докторантката е:

„Уважението е основополагаща ценност, върху която почива отговорността за живота. Уважението се демонстрира в зачитане на всеки феномен като ценен и оценяване на всички неща, дори да не бъдат приемани за привлекателни. Уважението е отношение, което не приема пропиленни животи и ресурси. Уважението гледа не само към настоящето, а към бъдеще, което не може да бъде видно или предвидено, но което може да се екстраполира от историята, и за което трябва да бъден отговорни. Просто казано, човечеството трябва да загърби концепцията, че стои отделно от или над природата и да поеме отговорност, че е част от нея и да ѝ въздейства посредством ползването на технологии. Последствията от неприемането, че етичните взаимодействия с природата не са просто празни думи, а спешни етични призови за възприемане на начин на живот и навици, които могат да променят към добро хода на бъдещи събития, биха увековечили вредата и унищожението

Методология

Методологията на дисертацията е представена като един епистемологичен обяснителен конструктор, в който е обоснован избрания преобладаващо интерпретационен подход към разработването на дисертацията от автора.

Използван е индуктивен метод, позволявайки му първоначално избраните материали за четене върху Жакс Дерида и Ханс Йонас, да го насочат към други свързани материали и в един аналитичен и интерпретационен план, разкривайки как хората и природата си взаимодействат етично, да предложи допълнения и да композира основните измерения на новата екологична етика, обвързвайки я с отговорността (етика на отговорността), и позиционирайки се, както той сам изтъква, към интерпретативния лагер на социалните научни изследвания

Към *първа глава* дисертантката отнася Въведението. Задълбочено и пространно главата играе ролята на общотеоретична рамка, в която са експлицирани методологическите основи – етиката, ценностите и морала. В главата се прави опит за поставяне на онези важни въпроси на етиката, която ръководи взаимодействието между хората и природата на базата на концепциите за, суверенитета и отговорността.

Втора глава на дисертационният труд е пространна артикулация на целта на дисертацията – на императива на отговорността на Ханс Йонас. Представяйки референции на множество авторови дефиниции за отговорността, от различни философски ъгли, включително етимологични дефиниции е разкрито, че отговорността, подобно на много философски въпроси, е „отговор на“, „обещание в замяна“ Дисертантката интерпретира отговорността като отговорност към останалите същества, която се носи от отделните индивиди. В тази глава познанието за околната среда и приемане на екологичните ценности, се представят като предпоставка за едно екологично положително поведение, а Отговорността се позиционира важен като носител на екологично положителното поведение. Подразделите на тази глава разкриват с философска проникновеност и научна загриженост обектите на отговорност и ежедневиите им проявления, включително отношението към всички останали и „безличните“ или неродените още.

В *глава 3 „Природата и Дерида“* дисертантът се опира на концепцията на Жак Дерида за суверенността, както и на твърденията в неговите семинари, че любовта, приятелството смъртта, дори за самоубийство не са иманентни само на хората, а на всички в природата, позовавайки се на поемата „Змията“.

От първия том на Дерида „*Звярът и Суверенът*“ дисертантката артикулира природата на суверена, изразена и поддържана чрез страх, страх от животното и как баснята и историята изграждат един Левиатан и го поддържат. Позовавайки се на Де Вил подчертава, че тези семинари са възникнали след атентатите от 11 септември и посочва как страхът е бил използван както от САЩ, така и от техните нападатели, за да оправдаят и защитят действията си. Страхът от други хора често е разширен до страх от природата, пълна с опасности. Звярът и суверенът се преплетени като неразделни, като една монета, както и вижданията за етичните призови за взаимодействие между човека и природата

В *четвърта глава „Ресурси и дискусии“* се представят и дискутират самостоятелно измеренията на етиката като цяло, екологичната етика и възможните и проявления, екологичните промени, реакции и делнични поведения, митовете и приложната методология.

В Глава 5, озаглавена „Дискусия, принос и заключение“ се дискутират и резюмират резултатите и приносите от разработването на втора и трета глава, в които са поставени основните изследователски въпроси на дисертацията.

Оценката ми към отделните глави е, че поставените етични въпроси са получили релевантни отговори и са съпътствани с предложения за балансирано усвояване и развитие на всички същества на планетата.

В **Заключението** докторантката конкретно апелира как да се действа отговорно за това, което се консумира, купува, използва, включително да използваме суверенната си власт за да действваме отговорно и с уважение, уважение като израз на оценяване на уникалността към другите и на приноса им към живота на планетата. Апелира към употреба на локални продукти и подпомагане на фермерски стопанства за закупуване на прясна, а не преработена храна, към неробуване на модни тенденции, убеждаващи хората да сменят здрави артикули и да ги изхвърлят на сметища.

3. Обща характеристика на научните и научно приложни постижения

В дисертационния труд аргументирано се лансира необходимостта от нова етична основа за взаимодействията между човека и природата. Следвайки обстойно теоретизациите и аргументите на Ханс Енас и Джак Дерида за пълновластието на хората и за поемането на отговорност като единствено етичното отговорно поведение от всеки индивид към другите, докторантката стига не само до одобряване на постигнатото от тях, но е до тяхното теоретико-приложно допълване, аргументиране и пр., отправя апели, бъдещи програми за действие и пр.

Използването на *евристика на страха* дисертантът извежда като е един от основните апели за поемането на отговорност при преодоляването или смекчаване на евентуалните непредвидени последици.

Друг изведен значим апел е обвързването на поемането на отговорност със суверенността чрез извеждането на уважението като обвързващ механизъм.

„Връзката между суверенитет, при който отговорността е първостепенно съображение, когато става дума за взаимодействия между един субект и всякакви други субекти или обекти е уважението към живота и начините за неговото запазване и към тези, които го споделят с хората, уважение към мястото, което човек заема в природата, като част от нея, а не – отделно от нея.

Трети критичен аспект на живота, който докторантът подчертава, е наличието на много общи неща, от които се нуждаят всички живи същества, за да съществува планетата. Разкрива важни аргументи, че всяко живо същество на планетата консумира нутриенти, набавяни от смъртта на живи същества, и че това е валидно и за хората, и за растенията, и за животните. В опитите за концептуализиране дисертантката потвърждава, че „суверенността, упражнявана отговорно, е уважение което оценява всички същества като цели сами по себе си, а не само като средства за постигане на целите на собствения човешки комфорт и удоволствие, както и грижата за благосъстоянието на всички неща които ни заобикалят.

Следващ момент е аргументирането на екологичната етика като истинското етично поведение между човека и природата „Ако нормативната етика залага стандарт,

използван за отсъждане между добро и лошо, по отношение на екологична етика и взаимодействие между човек и природа, подобно поведение е про-екологичното поведение, посочвайки спестяването на енергия рециклирането, пестенето на вода,, живот с нула отпадък и така нататък, като етичните стандартите за оценяване на нации и индивиди (47).

Поставяйки акцент върху екологичната етика и привеждайки множество теоретични и емпирични аргументи дисертантката, следвайки Ханс Йонас подчертава и извежда допълнителни основания за лансиране на идеята за нова етика, която да се разгръща на базата на взаимодействието на хората и природа за това. Чувство за отговорност към земята и други живи и растителни същества, които обитават човешкото пространство е, нещото което е градивен материал в позицията и за нова етика, свързана с внимателно обмисляне на действията. „Поемайки отговорност- казва докторантката - суверенът става мъдрият владетел, създавайки светове, в които животът продължава и тази отговорност се простира до всеки отделен човек и трябва да се основава на уважение и оценка на всяко друго нещо в нашия свят, независимо дали е живо, неодушевено, органично или неорганично

Движения като пермакултурата, **които се основават на етичните постулата** за грижа за земята, за хората и споделяне на изобилието, като особено значими перспективи, са изведени като важен подход за минималистично потребление, стопанисване и по – добродетелно отношение към природата.

Докторантката убедено подчертава, че за да се спаси някакъв вид бъдеще за живота, трябва да се развие етиката на Ханс Йонас в неговия императив за отговорност, че дори и когато често животът зависи от убиването, за да се оцелее, ако се уважава всичко, което докосваме, сглобяваме, разглобяваме, режем, подрязваме, берем, използваме отпадъците и пр. и ако се подхожда към нещата с благодарност, с грижа и с уважение, ще постъпваме етично. Изхвърлянето на отпадъка във всичките му форми - заключава авторката е неуважение към артикула и към всички онези, които биха участвали в рециклирането му и в повторното му използване, а от друга страна, е своеобразно самозабравяне на богатите хора и страни.

Дисертантката предлага разработване на програми и форуми които да показват как може да се живее и с минимални отпадъци (от носа да опашката)

Подчертава, че под етично отношение към природата, трябва да имаме предвид, че нашите етични действия трябва да включват целия живот и особено живота, който е уязвим на решенията, които вземаме всеки ден като потребители, че само тогава чрез поемане на отговорност, суверенът се превръща в мъдър владетел, продължаващ живота като цяло , а под уважение - безкористно оценяване и грижа за света, от който ние сме част.

4. Приноси 1. Артикулирайки про-екологичното поведение, което да се основава на ценности и етика, и на диалог в самата екологична етика, дисертантът допринася за отхвърляне на насочеността на етичните съображения само към човека, като я премества към бъдещето на самото човечеството, към такова бъдеще, в което човечеството е в състояние да прогресира заедно с всички останали същества на планетата и да ги оценява подобаващо Планирането на статии от автора , в които тази

етика е свързана с ежедневиия живот, навиците и екологичните проекти, за да бъдат написани и публикувани през следващите години, е повече от показателно.

2. Чрез разкриването и поставянето на множество световни движения, които включват пермакултурата, стопанисването, храненето „от носата до опашката“, лечебната сила на природата върху човешкия дух и пр. в траекторията на етиката на уважението дисертантката доказва, че тя не е само теоретична конструкция, основана на императива на отговорността на Х. Йонас но и нарастващо по сила и територии явление на планетата с различни екологични проявления. Неговият конкретен прагматичен собствен принос за прилагане на теоретизациите в действие, той е насочил към изграждането и поддържането на пчелин, в който в момента вече се отглеждат дванадесет колонии пчели по старинен начин, на базата на който да се организират семинари. За да се демонстрира, че пчеларството може да бъде рационализирано чрез връщане към по-естествена среда за пчелите и осигуряване на по-малко трудоемък за грижи кошер

3. Обвързвайки етиката на Йонас с деконструктивизма на Дерида и позиционирайки ги в едно ново направление във философията на околната среда, дисертантът прозира, че тяхното комбиниране предполага използването на „едното като леща за изследване на другото“. Той поставя етиката на отговорността на такава плоскост, при която човекът трябва да има предвид не само своя вроден стремеж към егоистично, търсещо комфорт поведение, но и да признае, че уникалната позиция, в която е поставен, трябва да бъде придружена от дълбоко уважение към всичко, което е дадено от и чрез природата, за да се поддържа тяхното взаимодействие. Вместо да се фокусира върху разликите между мъжа и жената, човека и животното, природата и технологията, централната идея на автора е, че „животът е ценен във всякаква форма, че всички явления са достойни за уважение не заради тяхната полезност, а заради тяхната много съществена същност да участват в субстрата на земята, инфраструктурата, която позволява на човека да е част от взаимосвързана мрежа, в която той, въпреки числеността и силата си, остава част от зъбно колело“.

5. Бележки и препоръки

Препоръчвам отпечатването на труда и продължаване работата по тази значима за бъдещето на човечеството тема в различни форми;

По неговата бъдеща подготовка препоръчвам на авторката да обогати текста и с числови данни за състоянието на нещата в световен и в сравнителен план, което биха засилили много повече въздействената сила на текста.

Признавам, че на мен лично, дисертационният труд ми въздейства много силно и почти ме направи привърженик на екологичните движения.

6. Авторефератът отговаря на съдържанието, независимо че е представен в синтезиран вид, обединяващ петте глави на дисертацията в три, с вероятна цел да организира още по-добре логиката и целостта на дисертационния текст

Дисертантката познава и използва специализирана литература по темата. Използвани са 186 броя научни литературни чуждестранни източници на английски език, публикувани в престижни издания и една българка с публикация на английски език - на Diana Ivanova.

Езикът, на който е написана дисертация е едновременно академичен и в известен смисъл агитационно-патетичен. Личната ангажираност на дисертантката към проблема е позволила едно такова преплитане, без разбира се да го смятам за недостатък
Дисертантката има 3 научни статии на английски език 6 научно-популярни

Всичко положително, написано дотук ми дава основание да изразя положителното си отношение към дисертационния труд на **Леони Овербеек** „Етични основи на взаимодействието човек – природа“ и да декларирам че ще гласувам с „Да“, за да и бъде присъдена образователната и научна степен **Доктор** по философия, ПН 2.3. Философия.

24.02.2024
София

Рецензент проф. дсн Добринка Пейчева